

SOLEDAT FARNÉS I JULIA

ALGUNS MANUSCRITS DE MEDICINA I CIÈNCIES
AFINS DELS SEGLES XV I XVI A CATALUNYA

IV Congrés d'Història de la Medicina Catalana
Poblet 7-9 de Juny de 1985
Actes, Volum II

En realitzar la nostra tesi doctoral: La escritura llibraria en Catalunya: del Gótico al Renacimiento (1) varem creure necessari aportar un índex dels manuscrits dels segles XV i XVI que es troben en els principals centres llibraris de l'antic Principat de Catalunya.

Per aquest motiu varem visitar la major part de biblioteques eclesiàstiques i civils de Catalunya, si bé algunes tenen catàlegs i inventaris de llurs fons, altres manquen d'ells i per tant es desconeix el nombre de manuscrits que contenen.

No es pot assegurar que tots el còdex recopilats en d'esmentat índex s'escriuissin a Catalunya, ja que en molts d'ells no consta referència crònica ni tòpica. Malgrat tot, es pot suposar amb major probabilitat que són catalans aquells manuscrits escrits en aquesta llengua o que s'han transcrit a Catalunya o que el seu autor és català.

I també com diu Pere Bohigas en El repertori de manuscrits catalans (2), no podem oblidar els manuscrits que des de fa molt temps es troben en les nostres biblioteques "car llur contingut és part integral de la nostra civilització".

De totes les biblioteques i arxius visitats només hem localitzar manuscrits de Medicina i ciències afins en els següents llocs: Biblioteca Provincial i Universitària, Biblioteca de Catalunya, Arxiu de la catedral de Girona, Biblioteca del Monestir de Montserrat, Institut Municipal d'Història, Arxiu Històric de la Ciutat i Museu Episcopal de Vic.

Els manuscrits dipositats a la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona, encara que foren donats a conèixer, juntament amb els dels segles XIV, XVII i XVIII per Josefina Mateu Ibars, en Manuscrits de Medicina i ciències afins a la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona (3) els esmentem novament aquí a manera de referència i per a oferir una visió de conjunt.

Dels 2.391 manuscrits recopilats en el citat índex, només uns quaranta es refereixen a Medicina i ciències semblants, ja que predominen, sobretot, els de tema religiós, filosòfic, jurídic, històric i literari.

No obstant, aprofitant la celebració del IV Congrés d'Història de la Medicina Catalana, en el monestir de Poblet, hem cregut interessant donar a conèixer aquests quaranta manuscrits que es troben a Catalunya. Així, d'ells, divuit són de Medicina i vint-i-dos de Farmàcia, Veterinària i Ciències domèstiques.

Un dels manuscrits, és dels segles XIV-XV (nº 20); vint-i-un del segle XV (nº 3,4,5,6,7,9,11,15,16,18,23,24,27,30,32,33,34,35,36,39,40); dos dels segles XV-XVI (nº 12,38); catorze del segle XVI (nº 1,2,8,10,13,14,17,19,21,22,25,26,31,37); un dels segles XVI-XVII (nº 28) i un altre dels segles XV-XIX (nº 29).

Ens hem trobat amb dos manuscrits de Medicina del famós Pere Miquel Carbonell (1434-1517) historiador i humanista, que fou nomenat pel rei Alfons Vº d'Aragó el 1458 notari públic i per Joan II (1476) arxiver reial,

com són, *De medicorum celeberrimorum vita et moribus* i una epístola dirigida al seu fill Francesc Carbonell que el va succeir en l'Arxiu reial. De *consolatione pestilentiae*, ambdós manuscrits procedeixen del convent de Santa Caterina de Barcelona.

Hi ha també diversos tractats de Medicina i alguns comentaris a les obres de Galèn, com les del metge i humanista Jaume Segarra (+ 1598), professor de la Universitat de València, *Commentaria in libros Galeni: "De differentiis Febrilium"* y "*De Medicamentorum Facultatibus*" (4) i la del doctor Tiedra, *Commentaria in artem medicinalem Galeni*.

Aportem una obra del metge i filòsof italià Pere d'Abano (1250-1316), nascut en aquesta ciutat, prop de Pàdua, que a París va aprendre les ciències mèdiques i filosòfiques. De Narcís Solano sabem que fou mestre de la Universitat de Barcelona cap a mitjans del segle XVI i es conserven unes controvèrsies científico-mèdiques entre ell i Onofre Bruguer, que són les que presentem aquí, *De re medica*. (6).

Annau de Vilanova (1238-1311), metge dels reis Pere II, Alfons II i Jaume II en 1289 va ensenyar Medicina en l'Estudi de Montpel·lier. D'entre les seves obres científiques i mèdiques, destaquen els *Regiments de sanitat*, dels quals el més famós és el dirigit a Jaume II. Un d'aquests manuscrits fou traduït al català per Berenguer de Sarriera, titulat *Conservació de sanitat* (nº 18 de la nostra relació) i fou editat a Barcelona pel P. Miquel Batllori el 1947 (7).

Observem també llibres de receptes i receptaris com *Receptari farmacèutic*, *Receptari per a totes les enfermetats...*, llibres d'herbes, com a el *De virtutibus herbarum*, atribuït a Oto de Meudon, del segle XVI, i diversos manuscrits d'*Art de Menescalia*, com dues obres de Manuel Díez, majordom d'Alfons V^e el Magnànim, al qual acompanyà a la conquesta de Nàpols, on va escriure per ordre del monarca el seu conegut *Llibre de manescalia*, que tracta de les malalties dels cavalls.

Finalment hi ha alguns manuscrits de ciències domèstiques, com el *Llibre de conèxences d'especies o de drogues o de avissaments de pessos, canes e mesures de diverses terres* y el *Llibre de totes maneres de confits*, ambdós del segle XV.

SIGLES EMPRADES

A.C.C. = Arxiu de la Catedral de Girona.

B.C. = Biblioteca de Catalunya (Barcelona)

B.Mt. = Biblioteca del Monestir de Montserrat (Barcelona)

B.U.B. = Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona.

J.M.B.-A.H.C. = Institut Municipal d'Història.- Arxiu Històric de la Ciutat.

M.E.V. = Museu Episcopal de Vic.

NOTES

- 1.- Barcelona, Universitat, 1985. 5 vols. (Tesi inèdita).
- 2.- En "Estudis Universitaris Catalans", XI (1926), p. 121.
- 3.- "Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència". Actes del III Congrés d'Història de la Medicina Catalana. (Lleida, 1981). Vol.I. Barcelona, Facultat de Medicina, 1984, p.185-203.
- 4.- Aquest autor va escriure a més a més : *Commentari in sex Galeni libros de Symptomatum et morborum differentiis et causis...correctum et expurgatum per D.Hieronym Vincentium Salvador. Valentiae, apud Haered. Mich.Sorolla, 1642*, que es troba a la Biblioteca Nacional de Madrid.
- 5.- Entre les seves obres més importants: *Conciliator controversiarum quae inter philosophos et medicos versantur*. (Venecia, 1565, Mantua, 1472, Venecia, 1476, Pavia, 1490, Basilea, 1353). *De remediis venenorum* (Mantua, 1472, Lyon, 1593).
- 6.- Es també autor de: *Concordia pharmacopolarum Bracinonensium in medicinis copositis a Narciso solano secundo Barcinonensis: integre antiquorum maiestati restitue Faventie Gotholanorum* (Barcelona, 1535).
- 7.- Regiment de Sanitat a Jaume II. En Arnau de Vilanova, *Obres catalanes*. Vol. II: *Escrips mèdics*. Barcelona, Barcino, "Els Nostres Clàssics", nº 5-56, p. 99-200. *Martin de RIQUER, Un nuevo manuscrito con versiones catalanas de Arnau de Vilanova. "Analecta Sacra Tarraconensis" XXII (1949), p. 1-20.*

RELACIÓ DELS MANUSCRITS

1.- MEDICINA

1.- Anatomia Humana.

Anys 1594-1595. Paper. 405 f. 158 x 110 mm.

B.U.B. Ms. 1332.

Proc. Biblioteca de la universitat de Cervera.

2.- Ars operativa Medica.

Any 1512. Paper. f.49-57. 220 x 156 mm.

B.U.B. Ms. 1986, III.

Proc. "Josephus Besora, presbiteri et canonici Ilerdensis".

3.- CAMOS, P.

Philonium medicinae.

Any 1487. 227 f.290 mm.

A.C.G. Ms. 20-e-6.

4.- CARBONELL, Pere Miquel

De medicorum celeberrimorum vita et moribus. Dades biogràfiques d'Arnau de Vilanova, Dinus de Garbo, Gentilis Fulginas, Thadeus Florentinus, Galienus Graecus i Hipòcrates.

S. XV. Paper. f.6-7 240 x 180 mm.

B.U.B. Ms. 123, III

Proc. Convent de Santa Caterina, O.P. de Barcelona.

5.- CARBONELL, Pere Miquel

Epistola ad Franciscum Carbonellum de Consolationis pestilentiae belloque et fame additis; et an pestilentia vigente, sit fugiendum.

S. XV. Paper. f.12-16. 240 x 180 mm.

B.U.B. Ms. 123, VI.

Proc. Convent de Santa Caterina, O.P. de Barcelona.

6.- CAVOTIN, J.

Philonium medicinae

S.XV. 233 f. 300 mm.

A.C.G. Ms. 20-e-7.

7.- Conjurs per a guarir.

S. XV. Paper. f.9. 230 x 150 mm.

B.C. Ms. 1276, III.

8.- De Arte Medicine.

S. XVI. Paper.f. 34b37b. 305 x 220 mm.

B.U.B. Ms. 1953, IV.

9.- De Regimine sanitatis conservandae.

S. XV. Paper. f.24-38. 275 x 210 mm.

B.U.B. Ms. 585, III.

10.- Oracions supersticiosas per a lliurar-se de perills o curar-se.

S. XVI. Paper. Guardes posteriors. 225 x 150 mm.

B.C. Ms. 2057.

- 11.- PETRUS DE ABANO.
Orda del viure... a quescuna persona qui vol be governar la sua vida, e estar sa.
S. XV. Paper. f. 238v. 415 x 290 mm.
B.C. Ms. 482, VII.
- 12.- Receptes i conjurs per a curar
S.XV-XVI. Paper. f. 2-23, 53-56. 240 x 165 mm.
B.C. Ms. 311.
- 13.- SEGARRA, Jaume
Commentaria in libros Galeni: "De differentiis Februm" y "de Medicamentorum Facultatibus".
S. XVI. Paper f.1-211. 205 x 150 mm.
B.U.B. Ms. 920, I.
- 14.- SOLANO, Narcís.
De re medica. Controvèrsies científiques-mèdiques entre Narcís Solano i Onofre Brughen. (Barcelona, 13 gener - 20 març 1553) i cartes.
S. XVI. Paper. f. 62-85 215 x 155 mm.
- 15.- Tractatus de Medicina.
S. XV. 113 f. 300 mm.
A.C.C. Ms. 20-2-B.
- 16.- Tractatus de Medicina.
S.XV. 172 f. 310mm.
A.C.G. Ms (78).
- 17.- Tractats de Medicina:
Commentaria in artem medicinalem Galeni a sapientissimo doctore Tiedra. Anno 1586. F. 133: Libre primus aphoris morum Hipocratis explicatus a Doctore Tiedra hoc anno 1588. F. 264: Methodi medendi liber tertius a Doctore Soría anno 1588. F. 413: Praeclara expositio in nonum librum Rasis ad Almansorem, peruenuste explicanda a doctissimo doctore Roderico a Soría hoc anno 1589.
S. XVI. Paper. 544 f. 205 x 140 mm.
B.Mt.Ms. 1037.
- 18.- VILANOVA, Arnau de.
Conservació de sanitat.
S. XV. Paper. 97 f. 200 x 140 mm.
B.C. Ms. 1829.
(En Biblioteca de Catalunya: Regimen sanitatis Salerni. París, Petrus le Dru, 1505).
- 11.- FARMACIA
- 19.- Disputatio de Oleis.
S. XVI. Paper. f.268v-280. 205 x 150 mm.
B.U.B. Ms. 920, III.
- 20.- Libre apelat tresor de pobres, Receptari.
S.XIV-XV. Pergamí. CLXVIII f. 159 x 109 mm.
M.E.V. Ms. 236.

- 21.- MEUDON, Oto de.
De virtutibus Herbarum.
S. XVI. Paper. 69 f. 185 x 140 mm.
B.U.B. Ms. 163.
Proc. Llibreria del Carme de Barcelona.
- 22.- NUÑEZ Bartomeu.
De usu medicamentorum compositorum.
S. XVI. Paper. f. 212-268. 205 x 150 mm.
B.U.B. Ms. 920, II.
- 23.- Proprietates et virtutes infrascripti mellis rosatici. (Amb fórmula).
Any 1470. Paper. f.261v. 300 x 215 mm.
B.U.B. Ms. 575.
Proc. Va ser copiat per manament de Stephano de Nardinis, arquebisbe de Milán.
- 24.- Receptes.
S. XV. Paper. f.122v-125. 300 x 220 mm.
B.C. Ms. 490.
- 25.- Recepta "de ungüento rosato"
Anys 1588-1593. Paper. f. 198. 140 x 100 mm.
B.U.B. Ms. 1561, VIII.
Proc. "Ad usum Joannis Pauli Busquets".
- 26.- Receptari farmacèutic
S. XVI. Paper. f.24v-34. 215 x 155 mm.
B.U.B. Ms. 561, II.
- 27.- Receptari per a totes les enfermetats.
S. XV. Paper. f. 173-177. 300 x 220 mm.
B.U.B. Ms. 573.
Proc. Biblioteca del Convent de San Joseph, C.D. de Barcelona.
- 28.- Receptes: a) Jarabe para vaciar humores. b) Faxadura para la boca del estómago.
S.XVI-XVII. Paper. f.406. 153 x 110 mm.
B.U.B. Ms. 1140.
- 29.- Receptes, en català i castellà.
S. XV-XIX. Paper. 16 f. 245 x 180 mm.
B.C. Ms. 196.

III.- ALTRES CIÈNCIES AFINS (Veterinària i Ciències domèstiques).

- 30.- DIEZ, Manuel.
Llibres de menescalía: Llibre dels cavalls (f. 13-69). Llibre de les mules (f. 70-89).
S. XV. Paper. f. 7-89. 295 x 210 mm.
B.U.B. Ms. 68 II.
Proc. Convent de Santa Caterina, O.P. de Barcelona.

- 31.- DIEZ, Manuel.
Tractat de Manescalia: Libre de cavalls (f.1-98). Tractat de les mules (f. 99-110).
 Any 1502. Paper. 110 f. 320 x 225 mm.
 B.C. Ms. 1661.
 (En Biblioteca de Catalunya: Barcelona, Juan Rosenbach?, 1515. Id. Dinas Bailester i Juan Giglo, 1523. Libro de Albeyteria, traduit de llengua catalana a llengua castellana per M. Martínez Dampies. Burgos, Junta de Junta, 1530).
- 32.- Libre de banys e escubes e paladors d-altres coses per mundificar el cos de les dones e de la balessa de la cara e d-altres pertides del cos.
 S. XV. Paper. f. 151-170. 295 x 210 mm.
 B.U.B. Ms. 68, IV.
Proc: Convent de Santa Caterina, O.P. de Barcelona.
- 33.- Libre de conexences d'especies e de drogues e de avissaments de pessos, canes e mesures de diverses terres.
 Any 1455. Paper. 131 f. 230 x 150 mm.
 B.U.B. Ms.4.
- 34.- Libre de natures de besties e d'aucells e de lur significació.
 S. XV. Paper. f. 156b-175b. 290 x 220 mm.
 B.U.B. Ms. 75, XI.
Proc: Biblioteca del Carme Descalç, de Barcelona.
- 35.- Libre de totes maneres de confits.
 S. XV. Paper. f. 172-184. 295 x 210 mm.
 B.U.B. Ms. 68, V.
Proc: Convent de Santa Caterina, O.P. de Barcelona.
- 36.- Libre de totes maneres de potatges de menjar.
 S. XV. Paper. f. 185-258v. 295 x 210 mm.
 B.U.B. Ms. 68, VI.
Proc: Convent de Santa Caterina, O.P. de Barcelona.
- 37.- Libro de albeyteria de las mulas.
 S. XVI. Paper. f. 97-108. 305 x 230 mm.
 B.C. Ms. 864, IV.
- 38.- Tractat de veterinaria, Cavalls.
 S. XV-XVI. Paper. 54 f. 217 x 150 mm.
 I.M.H.-A.H.C. Ms. A-49.
- 39.- Tractat de Medicina per a totes les aus de caça.
 S. XV. Paper. f. 25v-41. 230 x 160 mm.
 B.U.B. Ms. 102, II.
- 40.- VILA, Salvador y Manuel DIEZ.
Tractat de manescalia. Incomplet.
 S. XV. Paper. 59 f. 300 x 220 mm.
 B.C. Ms. 423.